

ВІД ПРАВА АНТИЧНОСТІ ДО ПРАВА СУЧАСНОСТІ

Гавриленко О. А. Античні держави Північного Причорномор'я: біля витоків вітчизняного права (кінець VII ст. до н.е. – перша половина VI ст.н.е.). Монографія. – Харків: Парус^{nm}, 2006. – 325 с.

Коли розгортаєш книгу, присвячену періоду античності Північного Причорномор'я, то здається, ніби з небуття постають величні міста серед пекучих степів, де на агорах спілкуються агораномі і емпоріони, навклери і ксени. А битими шляхами до Ольвії чи Ніконію, піднімаючи майже до неба пилюку, на баских конях мчать з войовничими вигуками «з розкосими і хижими очима» скіфи.

Але в даному випадку ми маємо перед собою фундаментальну наукову розробку, присвячену основним пам'яткам права Ольвії, Херсонесу, Тіри, Боспорського царства. Але це не значить, що написана вона сухою «казенною» мовою, доступною лише вузькому колу фахівців. У рецензованій роботі є аналітичні, оригінальні роздуми, нетривіальні умовиводи, цікаві, «незаяложені» цитати та коментарі.

Через темряву і товщу віків доноситься до нас автор голоси з минулого: «... До мене, Феофілі, дочки Генатея, недовговічній діві, сваталися юнаки. Але їх випередив Аїд, що викрав мене, узрівши в мені Персефону...» – таку цитату наводить вчений, розповідаючи про правову регламентацію укладення шлюбу (с.166).

Взагалі, перший висновок до якого приходиш, аналізуючи книгу О.А. Гавриленка, – це чіткість та продуманість як структури монографії, так і кожного з розділів чи підрозділів. Мистецтво вченого (і лектора також) полягає, на нашу думку, перш за все, у тому, щоб складне пояснити чи розповісти доступно, просто, зрозуміло. У даному випадку ми маємо повчальний приклад для багатьох інших науковців – як це треба робити.

Відкриємо, скажімо, для прикладу, розділ IV, присвячений основним рисам державного права північнопричорноморських країн в античній час. Аналізуючи особливості правового стану населення античних держав Північного Причорномор'я, автор умовно, але переконливо ділить їх на три категорії: громадян, неповноправне населення (різноманітні перехідні стани), а також рабів (с.62). Крім того, автор справедливо зауважує, що тимчасово на території античних держав могли перебувати й іноземці. Далі у монографії детально і наочно аналізується правовий статус кожної з цих категорій, причому дослідник справедливо звернув більшу увагу не на статус громадян, оскільки це достатньо розроблена в науці проблема, а на правовий статус інших категорій населення. Цікавими у цьому плані є зауваження науковця щодо

статусу військових поселенців та вихідців з тубільного «варварського» населення.

Розглядаючи еволюцію форм держав північнопонтійського регіону, вчений дійшов до нетривіального висновку про те, що багато тиранів скористались своєю владою на користь державі та її громадянам. Процвітали науки, зводилися величні будівлі (спорудження яких надавало незаможним громадянам та неповноправному населенню заняття і обтяжувало заможних податками). «Реформи тиранів були спрямовані на поліпшення становища народу, розвиток ремесел і торгівлі, об'єктивно сприяли формуванню держави та переходу до демократії», – пише автор (с. 83).

Особливий інтерес у нас викликали ті сюжети монографії, які присвячені правовому регулюванню стягнення податків. О.А. Гавриленко послідовно розглядає еволюцію податкової системи античних держав та її правового регулювання. Автор монографії справедливо зауважує, що в архаїчний та класичний періоди громадяни зазвичай не сплачували прямих податей на користь держави. Їхнє майно, включаючи рабів, також не обкладалося постійними податками. Серед населення полісів панувала думка, що особисті податки мають відбиток рабства і їх сплата є приниженням для повноправного громадянина (с.180).

У рецензованій роботі є ще чимало цікавих спостережень, думок та висновків, але, на жаль, рецензія не дає можливості у повному обсязі розкрити цінність наукової розвідки О.А. Гавриленка. Звичайно, що робота не позбавлена й деяких недоліків. На наш погляд, заслуговує більшої уваги та аналізу робота Л.М. Славіна «Ольвия и её округа». Потребують розширення висновки до деяких підрозділів (4.2, 8.1).

Підсумовуючи вищесказане, хотів би зазначити, що 12 років тому мені довелося писати відзив на кандидатську дисертацію О. А. Гавриленка. Вже тоді ми констатували неординарність рівня роботи. За час, що минув, відбулася еволюція у бік аналітичного синтезу, теоретичного осмислення процесів давньої історії і тому рецензована монографія може стати ґрунтовною основою для докторської дисертації.

Володимир Греченко – доктор історичних наук